

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA IJTIMOIIY QO‘LLAB-QUVVATLASH XARAJATLARI

*Tursunov Diyorbek,
Niyozov Behzod,
Rasulov Doston*

TDIU “Moliya fakulteti” MMT-94 guruh talabalari

Annotatsiya: Mamlakat aholisini ijtimoiy himoya qilishda shu mamlakatda tarkib topgan pensiya ta’minoti muhim o‘rin egallaydi. Pensiya ta’minoti tizimi jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlarining manfaatlarini qondirish uchun mo‘ljallangan, iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy institutlarni birlashtiruvchi murakkab tizim hisoblanadi. Bu tizimning muvaffaqiyati esa uning moliyaviy resurslar bilan ta’minlanganlik darajasiga, pensiya ta’minoti tizimining moliyaviy manbalari mustahkamligiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy xarajat, davlat byudjeti, aholining ijtimoiy toifalanishi, ijtimoiy qatlam, ijtimoiy shartnoma.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta’minlash bo‘yicha ta’sirchan choralar ko‘rildi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag‘allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o‘rinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta’lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta’minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi.

So‘nggi besh yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma’rifiy asoslari yaratildi.

Mamlakatimizni 2017 — 2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha [Harakatlar strategiyasi](#) doirasida o‘tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, inson huquqlarini ta’minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirildi. 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan “Yangi

O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi¹ ning 54-maqsadida Pensiya ta‘minoti tizimini takomillashtirish, fuqarolarning pensiya miqdorlari mamlakatning iqtisodiy ko‘rsatkichlariga muvofiq izchil oshib borishini ta‘minlash, xalqaro tamoyil va standartlarga muvofiq ko‘p bosqichli va davlat tomonidan kafolatlangan pensiya ta‘minoti tizimini joriy qilish, fuqarolardan ortiqcha hujjatlar talab qilmasdan idoralararo elektron ma‘lumot almashinuvi asosida pensiya tayinlash tizimiga o‘tish haqida keltirilgan.

Xorijiy mamlakatlar amaliyotidagi ijtimoiy himoya va pensiya tizimlari²

1-jadval

Skandinaviya tizimi	Bismark tizimi	Beveridj tizimi
	Asosiy tamoyillari	
Mamlakatda yashovchi barcha fuqarolar ijtimoiy ta‘minlanish huquqiga ega.	Jamiyat a‘zolariga ijtimoiy ta‘minot uchun zarur daromadni topishga imkoniyat beriladi.	Ayrim holatlarga (kasallik, homiladorlik va tug‘ish, pensiya Yoshi, o‘lim) fuqarolar ijtimoiy sug‘urta bilan qamrab olinadi
	Asosiy maqsadi	
Mamlakatda to‘liq bandlikka erishishda davlat mas‘uliyatini o‘z zimmasiga oladi.	Mamlakatda fuqarolarning daromadlarini himoya qilishni davlat o‘z zimmasiga oladi.	Mamlakatda fuqarolarning minimal darajadagi daromadlarini himoya qilishni davlat o‘z zimmasiga oladi.

O‘zbekistonda davlat pensiya ta‘minoti tizimida davlat pensiyalari pensiya yoshiga yetgan jismoniy shaxslarga (yoshga doir pensiya), nogironlik bo‘yicha va boquvchisini yo‘qotish bo‘yicha tayinlanadi. Bir vaqtning o‘zida, shu o‘rinda pensiya tizimining mamlakat miqyosidagi umumiy moliyaviy taqsimot munosabatlarining mahsuli ekanligi ham e‘tibordan chetda qolmasligi lozim. Shuningdek, pensiya tizimi o‘zida katta ijtimoiy yukni ham mujassam etadi. Uning mablag‘lari xo‘jalik yurituvchi barcha subyektlarning, ya‘ni korxonalar, tashkilotlar, muassasalar, firmalar, uy xo‘jaliklari va davlat korxonalarining daromadlarini qayta taqsimlash jarayonida tarkib topadi. Shuni ham alohida ta‘kidlash lozimki, pensiya tizimi har bir mamlakatda shu mamlakat aholisini ijtimoiy himoya qilishning muhim komponenti hisoblanadi. Bu tizim faol mehnatga layoqatli aholi qatlami bilan o‘zining qarilik yoshiga ko‘ra boshqa ishlash salohiyatiga ega bo‘lmagan, lekin oldin sug‘urta badallarini to‘lash orqali pensiya yoshidagilarni qo‘llabquvvatlagan aholi qatlami o‘rtasidagi ijtimoiy shartnomaga asoslangan. Ana shunga qarab turib pensiya tizimining quyidagi funksiyalarini aniqlashimiz mumkin:

- qarilik vaqtida aholini qashshoqlikdan himoya qilish;
- mehnat faoliyatiga yakun yasalgandan so‘ng kafolatlangan daromadni taqdim

etish;

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

² <https://doi.org/10.5281/zenodo.7974749>

bo‘lmagan chog‘dagi yoshga doir pensiyaning eng kam miqdori qo‘shimcha to‘lovni hisobga olgan holda — oyiga 535 000 so‘m; boquvchisini yo‘qotganlik nafaqasi oluvchilarning bir nafar mehnatga qobiliyatsiz oila a‘zosi uchun nafaqa miqdori — oyiga 535 000 so‘m etib belgilandi va keyingi har bir mehnatga qobiliyatsiz oila a‘zosi uchun — 198 000 so‘mdan qo‘shildi.⁴

Hozirgi vaqtda umumiy pensiya va nafaqa oluvchilar jami soni 4100854 ni tashkil etmoqda. Shuningdek, nogironlik uchun 402797 nafar, yoshga doir esa 3017362 qamrab olmoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda shakllangan va amalda bo‘lgan pensiya ta‘minoti tizimi mamlakatimiz fuqarolarining ijtimoiy ta‘minot bo‘yicha huquq va manfaatlarini har tomonlama inobatga olgan holda shakllantirilgan. Pensiya va nafaqalar maksimal darajada fuqarolarning ijtimoiy himoyasiga yo‘naltirilganligi bilan xarakterlanadi.

Pensiyalarni tayinlash, hisoblash va to‘lash har bir fuqaroning pensiya ishiga yakka tartibda individual tarzda yondashishni talab etadi. Pensiyalarning bor-yo‘g‘i uch turi mavjudligi bilan birga, ular har biri bo‘yicha keng tarkibdagi imtiyozlar tizimi mavjudligi bilan xarakterlanadi.

Pensiya jamg‘armasiga bir tomondan mamlakat moliya tizimidagi aniq maqsadlarga mo‘ljallangan davlatning budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armasi sifatida qaralsa, ikkinchi tomondan “pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya to‘lovlari va boshqa to‘lovlarni tayinlashni, moliyalashtirishni, hisobga olishni va ularning to‘lanishi monitoringini olib borishni, ushbu maqsadlarga yo‘naltiriladigan maqsadli moliyaviy resurslarni jamlashni, shuningdek tibbiy-mehnat ekspertizasi xizmatlari faoliyatini tashkil etishni amalga oshirish” bo‘yicha vazifalar va funksiyalarni bajarish zimmasiga yuklatilgan maxsus vakolatli davlat ijroiya organi, pensiya ta‘minotining institutsional tuzilmasi sifatida qarash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. TS Malikov, O Olimjonov. Moliya. - O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018
2. Malikov T, Haydarov N. Budjet daromadlari va xarajatlari. O‘quv qo‘llanma, Toshkent:“IQTISOD-MOLIYA. 2007.
3. Malikov TS. Byudjet-soliq siyosati. T.:“Iqtisod-moliya. 2019.
4. Malikov T, Haydarov N. Budjet: tizimi, tuzilmasi, jarayoni. O‘quv qo‘llanma, Toshkent “IQTISOD-MOLIYA. 2008.
5. У Ўроқов. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини оширишнинг устувор йўналишлари- Science and Education, 2022
6. У Ўроқов, Д Ускенбаева. Ўзбекистонда ташаббусли бюджетни жорий этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари - Science and Education, 2022

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-apreldagi PF-128-son Farmoni

7. Ўроқов У, Иргашев И, Гайбуллаев О. Фуқаролар иштирокидаги маҳаллий бюджет. 2022
8. Ўроқов УЮ. Маҳаллий бюджетлар шаффофлиги ва очиклигини таъминлашнинг устувор йўналишлари. Бизнес-Эксперт журнали. 2020;4.
9. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини белгиловчи кўрсаткичлар. 2020
10. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар даромад базасини кенгайтириш масалалари. Республика ўқув юртлараро конференция тўплами. ТМИ-2009 йил (Vol. 18).
11. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақиллигини оширишнинг замонавий муаммолари. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. ТМИ 2022 йил.
12. У Ўроқов. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақиллигини оширишнинг ҳуқуқий асослари. - Science and Education, 2023
13. G‘aybullayev O, O‘roqov U. O‘zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni. O‘quv qo‘llanma. T.: Baktriapress. 2016;168.
14. Xaydarov N. Soliqlar va soliqqa tortish masalalari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Akademiya. 2007.
15. Xaydarov N.H. Маҳаллий бюджетлар: муаммо ва инновацион ечимлар. “Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2020.
16. Xaydarov N. Доходы местных бюджетов и пути их укрепления. “Молия” илмий журнали. 2022.
17. Xaydarov N. Маҳаллий бюджетларнинг даромад манбалари. халқаро илмий-амалий конференция 2022.
18. Xaydarov N. Маҳаллий бюджетлар даромадини барқарорлаштириш йўллари. халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами (Vol. 2022).
19. O‘roqov U. Y., qizi Rahimova N. J. Investitsiyalarni jalb qilishda qulay investitsiya muhitining ahamiyati //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 229-239.
20. Dilmurod o‘g‘li, Fayzullayev Abdusamad, and Rahimova Nozimaxon Jahongirovna. "O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI VA ATROF-MUHITGA TA’SIRI." International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING 5.1 (2024): 19-23.
21. Vohidjonovich B. N., Jahongirovna R. N. RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA KAMBAG‘ALLIK MUAMMOSI //ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 20-21.
22. Rahimova N. et al. Davlat xaridi munosabatlarning subyektlari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 934-940.
23. Gulshoda B., Nozimaxon R. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA BYUDJET-SOLIQ TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 178-183.